

Nas jezik

SLJK

ISSN 0027-8084
UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXV/1—4

**БЕОГРАД
2004**

Прикази

СРПСКИ ЈЕЗИЧКИ ПРИРУЧНИК

Српски језички приручник је поновљено издање књиге коју је, под називом *Језички приручник*, издала (1991) Радио-телевизија Београд на препоруку свог *Савешта за српскохрватски језик*, а у складу са *Језичком оријентацијом Радио-телевизије Београд*, усвојеном почетком 1986. године. Циљ је био, речено је у уводним напоменама, „разградити идеје садржане у Оријентацији и пружити његовим корисницима помагало за свакодневну употребу“, односно „допринети унапређењу језичке културе у програмима радија и телевизије“.

Посао је био поверен истакнутим научницима српске лингвистике, а главни део је припао др Ивану Клајну, професору Филолошког факултета у Београду, који се у књизи појавио као аутор пет поглавља: *Правовисни проблеми и недоумице*, *О облицима речи*, *О склопу реченице*, *Избор речи и обрћа* и *Значење речи*, а уз то и као аутор *Речника* на крају књиге. Као коаутори књигу су својим прилозима употпунили академик Павле Ивић, тада и председник Савета РТБ, академик Митар Пешикан и мр Бранислав Брборић.

Језички приручник је, заправо, био намењен кругу језичких посленика на радију и телевизији, дакле онима који могу највише да допринесу језичкој култури, али и највише да је покваре и чији језик стога треба да буде узор доброг, коректног и надасве негованог језичког исказа и израза.

Ваља, међутим, напоменути да је тај приручник у културној јавности оцењен не само као корисно упутство за посленике на радију и телевизији, већ и као значајан поучник за све који се баве јавно изговореном и, још више, писаном речју, као и за све који теже лепом и правилном изражавању. Заправо, током низа послератних година, када је језичка политика и оријентација бивала недовољно јасно дефинисана, а језичка норма непотпуно уређена, језичка пракса је препуштана, да тако кажемо, слободној интерпретацији нормативних опредељења, тачније — систему нормативне произвољности. Оснивањем *Савешта РТБ-а за српскохрватски језик*, као и раније дефинисаним начелима *Језичке оријентације „Политике“* из 1983. године, били су, заправо, учињени први озбиљнији покушаји да се језичка норма и језичка пракса уреде сходно најбољим својствима српског језичког бића.

Истина, треба имати на уму да је *Језички приручник* из 1991. године настао у време познатих језичких раскола, особито обележених *Декларацијом о називу и положају хрватскога књижевног језика* из 1967, и касније, из 1974. године, усвајањем уставних начела (амандмана) по којем је у СР Хрватској „у јавној употреби хрватски књижевни језик — стандардни облик народног језика Хрвата и Срба у Хрватској“ (стр. 13).

Овакви потези су на српској језичкој (а и политичкој) сцени изазвали не мале недоумице. Требало се одлучити — да ли кренути властитим путем или и даље одржавати принцип језичког јединства с варијантним одликама, али не и „двојезичним“ разликама. Другачије речено — када већ друга страна, за разлику од наше, оспорава језичко јединство, тј. чињеницу да је језик заједнички, на којим начелима ми да градимо своју језичку политику и норму, дакле и властиту језичку посебност. У име очувања свеопштег па и језичког јединства на српској страни дошло је до извесне нормативне уздржаности. И овај пут Срби су се определили за заједничку државу и заједнички језик. На хрватској страни, међутим, дошло је до значајних дивергентних нормативних подухвата с циљем да се што више продубе разлике и умноже властите језичке посебности.

Не желећи да продубљују процес језичког растакања, аутори *Приручника* су се, такође, определили да задрже „српскохрватски“ језик, а у складу с тим начелом и принцип варијантних разлика, дакле језичких разлика у оквиру једног стандардног, а не два посебна стандардна језика. Павле Ивић је, додуше, већ тада упозорио да би се, ако би процеси растакања државне заједнице (југословенске) постали неизбежни, настале промене морале одразити и на српску језичку политику, „усмерену — како је рекао — на јачање свести о целовитости српске културе, у којој нема смисла инсистирати на заједништву с онима који то неће“, па би у том светлу и назив „српскохрватски“ морао и уставом бити замењен називом *српски (стандардни/књижевни) језик* (стр. 37).

Иако се, дакле, помињала могућност или потреба да се посебно посматра *српски језички стандард*, принцип језичког јединства (или заједништва) налагао је српској страни, у том тренутку, признавање не само лексичких дублета попут *докџорица/докџорка, саборац/суборац, крух/хлеб, влак/воз, крси/криж, меморирајџи/меморисајџи, боксер/бок-сач* и др., већ и особености и различитости у другим областима: синтакси, творби речи и др.

Прво издање *Приручника* одражава, дакле, осим конкретних лингвистичких решења или упозорења — и принципе српске језичке културе или, тачније — српске језичке политике. Описани ставови данас су, међутим, измењени.

С друге стране, језичка пракса није пошла у очекиваном правцу неговања и усавршавања српског језичког израза већ, рекло би се, у правцу опште језичке запуштености и нормативне произвољности. Ранији Савет за језик РТБ или сличне институције као да су утихнуле.

Иако је крајем 1997. године основан *Одбор за стандардизацију српског језика*, стање језичке културе, бар у тзв. јавним медијима, као да се тиме и није изменило, бар не побољше. Има се утисак да се језички практичари, особито јавни посленици говорне речи, телевизијски новинари, водитељи и др., нису превише оптерећивали језичком нормом и прескрипцијом. Нема сумње да је стање у језику одраз опште духовне климе и стила живљења, али то не значи да га треба препустити стихији.

Подстакнути вероватно и тим околностима, *Београдска књига* и аутори првобитног издања *Приручника* — Иван Клајн и Бранислав Брборић (ауторске величине П. Ивић и М. Пешикан, нису нажалост више међу нама) прихватили су се озбиљног напора да јавној речи понуде поновљено издање овог приручника. Првобитни наслов *Језички приручник* употпуњен је у *Српски језички приручник*, што сугерише преусмереност језичких постулата у правцу *српске језичке ситуације*, дакле у правцу уређивања или поправљања савремене српске језичке културе.

Основни текст првог издања није битно измењен. Аутори Бранислав Брборић и Иван Клајн кажу да се „у међувремену, на простору („бившег“) *српскохрватског* језика свашта исподогађало ... али се није превише тога променило у њему (мислећи махом на општи „распоред системских категорија, системских стандарднојезичких јединица“) и да стога није „нужно суштински мењати њихов опис изложен у овој књизи“ (стр. 7). Ипак, на „многим страницама првобитног издања штошта је измењено, допуњено и осавремењено, од нових примера до правописних правила“ (стр. 8). Новом, поновљеном, овогодишњем издању додато је поглавље под насловом *Стандардни језик и језички стандард*, које је написао мр Бранислав Брборић указујући зналачки и са много егзактних података на све језичке Сциле и Харибде кроз које је у међувремену прошла наша језичка судбина.

Мада нам ограничен простор не дозвољава да потпуније укажемо на све вредности књиге, не можемо а да не поменемо макар нека од важних одређења која се овом књигом нашој језичкој пракси и данас нуде. У том светлу посебно бисмо поменули одељак о акценту, *заправо О говорној култури и изговорној норми и О најважнијим одсјуйањима од доброг изговора на радију и телевизији* аутора Митра Пешикана, који указујући на основне карактеристике новоштокавске акценације упозорава на девијантне појаве и артикулациона изобличења у пракси као на озбиљну опасност за основни лик наше акценације и изговорни лик језика. Ова упозорења, међутим, као да никада нису озбиљно схваћена, тако да, нажалост, и данас стоји тадашња Пешиканова оцена по којој је на радију, особито на телевизији „ухватила врло широког маха појава напуштања новоштокавске акценатске основе“, чиме се „потпуно разара новоштокавска мелодика и диференцираност акцента“, а уводи некаква регионална или акценатска аномалија. Ово би београдској радио-телевизији требало да послужи као подстицај за развијање свести о томе да се о језику јавне професионалне ре-

чи, особито јавних медија, мора одговорно бринути, ако нам је језик једно од најдрагоценијих постулата културног и националног бића.

За особиту вредност ове књиге, међутим, читаоци морају да захвале посебно академику Ивану Клајну. У складу с актуелним лингвистичким начелима, а на приступачан и уједно исцрпан и прегледан начин, Иван Клајн је изнео изузетно разуђен репертоар језичких проблема, таквих које савремена језичка комуникација стално намеће, а за које језичка теорија и пракса траже ваљана и стручно утемељена образложења. Од девет великих тематских целина Иван Клајн је, као и у првом издању, аутор пет великих поглавља, што чини готово три четвртине књиге. Немогуће је, међутим, на ограниченом простору макар и набројати све теме којима се Клајн бави, јер се оне тичу како правописних питања тако и утврђивања важних начела језичке норме, таквих као што су: системске одлике наших и страних речи, деклинацијска и конјугацијска својства граматичког устројства, творбени модели речи, особености синтаксичких модела реченице, обрти речи, лексичке варијанте, туђице и пуризам, карактеристике функционалних стилова, семантика речи и значењске промене, типичне језичке грешке у (из)говорној пракси итд., да би се све то завршило Речником недоумица и Регистром појмова.

Иако књига која је пред нама заправо осликава ранију „српскохрватску“ језичку оријентацију (што, међутим, као историјска чињеница није без информативне вредности), она у прагматичном смислу и данас представља вредан едукативни језички корпус, важан и користан како за оне којима је намењен тако и за најширу културну публику, јер обрађује језичку стварност која, заправо, ни данас није битно измењена у односу на раније језичке прилике.

Уколико, дакле, *Приручник* буде прихваћен од оних којима је намењен и уколико се језички прагматичари њиме буду служили, што би ваљало очекивати, ново издавање овог дела имаће своје пуно оправдање, јер је посреди дело које може значајно послужити неговању српског језичког стандарда, а тиме и српској језичкој и националној култури уопште.

Рада Смијовић